

¹Умирбекова А.Н.^а, ²Бутабаева Л.А., ³Шалабаева Л.И.

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан

²Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы, Астана қ, Қазақстан

³Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ, Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ИНКЛЮЗИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-МАЗМҰНДЫҚ МОДЕЛІ (ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ СПОРТ МАМАНДЫҒЫ МЫСАЛЫНДА)

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Бутабаева Лаура Аскарровна, Шалабаева Лаура
Исмаилбековна

Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі (дене мәдениеті және спорт мамандығы мысалында)

Аңдатпа. Бұл зерттеу болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсынуға арналған. Зерттеуге дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтері қатысты, аталған мамандықтардың дайындығындағы әдістемелік ерекшеліктер қарастырылды. Зерттеу кезінде болашақ педагог маман даярлығының психологиялық ерекшеліктері, педагогикалық және әдістемелік мүмкіндіктері талданды. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың моделінің құрылымдық компоненттері мен негізгі сипаттамалық көрсеткіштері, деңгейлері берілді. Зерттеуге екі мамандықтан жалпы 165 білімалушы қатысты. Сауалнамалық зерттеу кезінде негізгі инклюзивті білім беру жүйесіне қарым – қатынастың басты мәселелері талданды. Инклюзивті құзыреттілік ұғымына, инклюзивті білім беру ортасын құрудың тиімді шарттарына, негізгі әлемдік тәжірибеде ұтымды қолданылып жүрген модельдерге теориялық талдау жасалып, тиімді тетіктері ұсынылған модельде ұтымды пайдаланылды. Зерттеу нәтижесі бойынша қорытынды мен ұсыныстар берілді. Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ІРН АР19576707 «Оқытудың әмбебап дизайны технологиясы (UDL) арқылы болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру» жобасы аясында қазақстандық ғалымдар жүргізді.

Түйін сөздер: құрылымдық – мазмұндық модель, дене мәдениеті және спорт болашақ педагогы, инклюзивті құзыреттілік.

Umirbekova Akerke Nurlanbekovna, Butabaeva Laura Askarovna, Shalabaeva Laura
Ismailbekovna

Structural and content model for the formation of inclusive competence of future teachers (using the example of the specialty physical education and sports)

Abstract. The purpose of this study is to propose a structural and content model for the formation of inclusive competence of future teachers. Future teachers of physical education and sports and primary education took part in the study, and the methodological features of the preparation of these specialties were examined. During the study, psychological characteristics, pedagogical and methodological possibilities for preparing a future teacher were analyzed. The structural components and main characteristic indicators and levels of the model for the formation of inclusive competence of future teachers are given. A total of 165 students of two specialties took part in the study. During the questionnaire study, the main issues of attitude towards the system of basic inclusive education were analyzed. A theoretical analysis of the concept of inclusive competence, effective conditions for creating an inclusive educational environment, rationally used models in the main world practice, and also rationally used effective mechanisms in the proposed model were carried out. Based on the results of the study, conclusions and recommendations were given. This study was conducted by Kazakh scientists, within the framework of the project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan IRN AP19576707 «Formation of inclusive competence of future teachers through the technologies of universal learning design (UDL)».

Key words: structural and content model, future physical education and sports teacher, inclusive competence.

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Бутабаева Лаура Аскарровна, Шалабаева Лаура
Исмаилбековна

Структурно-содержательная модель формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов (на примере специальности «Физическая культура и спорт»)

Аннотация. Целью данного исследования является предложить структурно-содержательную модель формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов. В исследовании приняли участие будущие педагоги физической культуры и спорта и начального образования, были рассмотрены

методические особенности подготовки этих специальностей. В ходе исследования были проанализированы психологические особенности, педагогические и методические возможности подготовки будущего учителя. Приведены структурные компоненты и основные характерные показатели и уровни модели формирования инклюзивной компетентности будущих учителей. Всего в исследовании приняли участие 165 обучающихся двух специальностей. В ходе анкетного исследования были проанализированы основные вопросы отношения к системе базового инклюзивного образования. Проведен теоретический анализ понятия инклюзивной компетентности, эффективных условий создания инклюзивной образовательной среды, рационально используемых моделей в основной мировой практике, а также рационально использованы эффективные механизмы в предложенной модели. По результатам исследования были сделаны выводы и даны рекомендации. Данное исследование было проведено казахстанскими учеными в рамках проекта МОН РК ИРН АР19576707 «Формирование инклюзивной компетентности будущих педагогов через технологии универсального дизайна обучения (UDL)».

Ключевые слова: структурно-содержательная модель, будущий педагог физической культуры и спорта, будущий педагог начального образования, инклюзивная компетентность.

Негізгі ережелер. Болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде (соның ішінде дене мәдениеті және спорт мамандары) инклюзивті құзыреттілікті жаңаша әдіс – тәсілдерді ұтымды түрде қолдану негізінде жаңа модель құрылымы мен мазмұндық ерекшеліктерін ұсыну өзектілігі айқын, себебі жаңаша модель инклюзивті білім беру жүйесінің әлеуметтік маңызын көрсетеді. Болашақ педагог мамандардың инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру бойынша жаңаша моделді ұсыну тәжірибесі инклюзивті білім беру бойынша жаңа заңнамалар, ережелерді құрастыруға, жүйелі өзгерістерді енгізуге, инклюзивті білім беруге қарым – қатынасты жақсартуға өзіндік үлесі бар. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін UDL оқытудың әмбебап дизайнын ұтымды игеру арқылы мазмұндық ерекшеліктерін көрсетудің өзіндік мәні бар екенін көреміз.

Кіріспе. Инклюзивті білім беру үдерісінің жүйелі жұмысындағы ең алғашқы мәселелердің бірі инклюзивті білім беруді жалпы білім беру мектептеріне ендіру мен негізгі заңнамалық құжаттарын әзірлеу. Заңнамаларда көрсетілген инклюзивті білім беруді дамытудың басым бағыттары негізгі тәжірибелік мүмкіндіктерді көрсетеді. Инклюзивті білім беру үдерісі тең деңгейде қоғам сұранысын ескеру, білім беру жүйесі даму тенденцияларын ескеру, жалпы білім беру мектептерінің даму деңгейін ескеру, инклюзивті білім беруді тиімді ендіруге ықпалы бар бірлестіктерді ескеру арқылы жүруі керек. Үдерістің ендіру сапасын айқындайтын екінші бағыт қаржыландыру саясаты, білім беру мекемелерін арнайы жабдықтау, білім беру бағдарламаларымен қамту, сапалы да білікті маман дайындау қажеттілігін жүйелі түрде қамтамасыз етуге әсер етеді. Сондай ақ инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету үшін қолайлы және қауіпсіз орта құру. Инклюзивті білім беруді ендірудің жүйелілігін қамтамасыз ететін тағы бір басты фактордың бірі заманауи және тәжірибеде өз тиімділігін көрсеткен арнайы әдістемелік қамтамасыз ету. Оның қатарына

инклюзивті ортада сапалы түрде қызмет етуге даяр педагог мамандарды даярлау мазмұнына ұтымды технологияларды, әдіс – тәсілдерді, оқыту әдістерін ендіру арқылы, тәжірибеде қызмет етуге қажетті негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру үдерісінің деңгейін көтеру. Ол өз кезегінде инклюзивті білім беру саласы бойынша заманауи тенденцияларды зерттеу арқылы, тәжірибеде тиімділігін тексеру негізінде ұтымды нұсқаларын ұсыну қажеттілігінің өзектілігін айқындайды. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жүйесінің сапасы артуы үшін басқару тетіктерін жетілдіру қажеттілігі басты мәселелердің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру жалпы мектептерде сапалы болуы, әр мекемеде ұжымдық басқару жүйесінің орнықты болуының мәні зор.

Жүргізілген зерттеудің мақсаты, болашақ педагог мамандардың (дене мәдениеті және спорт мамандығы мысалында) кәсіби даярлығы үдерісінде болашақ қызметі аясында инклюзивті білім беру ортасында сапалы қызметі үшін қажетті инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсыну. Зерттеу жұмысының басты міндеттемелері төмендегідей сипатта берілген, болашақ педагог мамандардың даярлық үдерісінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру моделінің әдіснамалық тұғырларын көрсету, негізгі компоненттері мен көрсеткіштерін айқындау, болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы білім алушыларының инклюзивті білім беруге қатынасын айқындау арқылы, инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыруды заманауи оқыту технологиясы әмбебап дизайн арқылы жүргізудің тиімді тетіктерін көрсету.

Әдістер мен материалдар. Ғылыми зерттеу барысында ғылыми, психологиялық, педагогикалық, білім беру бағдарламалары, тұжырымдамалар мен дене мәдениеті мен спорт мамандарын даярлау ерекшеліктерін ескеруге қажетті еңбектерге талдау жүргізілді, болашақ педагог мамандарда инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың ерекшеліктерін ескеру үшін түрлі ұсынылған моделдердің мүмкіндіктері

талданды, инклюзивті құзыреттілік ұғымына анықтама беріліп, инклюзивті білім беру үдерісін сапалы түрде жүргізуге қажетті құзыреттілік мәні мен мазмұны, оны қалыптастырудың негізгі компоненттері мен көрсеткіштері, әдіс – тәсілдері көрсетілді. Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы, болашақ бастауыш білім беру педагогтері арасында сауалнама жүргізіліп негізгі инклюзивті білім беру үдерісіне қатынасы мен негізгі ұғымдарды игеру деңгейі айқындалып көрсетілді. Болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде инклюзивті құзыреттілікті қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделі ұсынылды. Зерттеу нәтижелері бойынша қысқаша қорытынды мен ұсыныстар берілді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Өз зерттеулерінде авторлар дене шынықтыру және спорт студенттерінің түрлі жеке мүмкіндіктеріне сай нейрожүйелер және ақпараттық технологиялар арқылы әсер етудің педагогикалық мүмкіндіктерінің моделін ұсынған. Модельдің негізгі міндеттемелері, инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін арттыру, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды кіріктіріп оқыту, әлеуметтік түрде бейімдеу, дене оңалту шараларын жүргізу, спортпен шұғылдануға тұрақты қызығушылығын арттыру арқылы теориялық және әдістемелік түрде негіздеме берген. Моделді қолдану барысында оқыту үдерісінде инновациялық педагогикалық амалды қолданған, оның ішінде ақпараттық технологиялар арқылы студенттердің ғылыми іс – әрекетін арттыру, нейрожүйелер арқылы қашықтан оқыту жүйесін қолдану, сондай ақ спорт түрлеріне сай тәжірибелік сабақтар тиімділігін көрсеткен. Моделді қолдану барысында зерттеушілер мынадай нәтижелерге қол жеткізген, қозғалыс дағдыларын дамыту, қызметтік мүмкіндіктерін арттыру мен дене сапаларын дамыту, мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың спорттық жарыстарға қатысуға қызығушылық артуы, жалпы, арнайы және психологиялық дайындық деңгейінің жоғарылауы, қажетті құзыреттіліктердің қалыптасу деңгейінің жоғарылауы [1].

Өз мақаласында автор студенттерді инклюзивті білім беруге дайындық моделін құрастырған, моделді құрастыру үш кезеңнен тұрады (мақсаттылық, технологиялық, нәтижелік), бірінші кезеңге сай, негізгі мақсат және міндеттемелері айқындалған, оның негізінде жеке тұлғалық бағыттылығы, инклюзивті білім беру жағдайында негізгі іс – әрекет теориялық тұжырымдамаларын жасаған, негізгі оқытудың технологиялық мүмкіндіктерін анықтау. Екінші кезеңге сай, болашақ педагог мамандардың дайындық мазмұны берілген, өз зерттеулеріне сай модульдық технология қолданылған, модуль мазмұны бағдарлау, талдамалық және кәсіби

құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған. Үшінші деңгейге сай, бағалау материалдары іріктелген оның нәтижесінде модель дайындық барысындағы әсерін мониторинг жасау мүмкіндігі болған. Берілген модель нәтижесінде педагог мамандардың кәсіби даярлығы кіріктірілген үш компонентті моделді ұсыну арқылы нәтижелі түрде іске асқандығын көрсеткен [2].

Авторлар өз зерттеуінде инклюзивті білім беру ортасын құрудағы құндылықты моделін ұсынады, жалпы болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарын дайындаудағы құзыреттілік тұғыр маңызын атап өтіп, оның негізінде дене мәдениеті және спорт мамандарын инклюзивті ортаға даярлау моделінің негізгі ұстанымдарын ұсынады, яғни оның негізгі компоненттері: рухани – адамгершілік, валеологиялық, кәсіби, мәдениеттік, эстетикалық, зерттеушілік, ұжымдық, ұйымдастырушылық, түзету мен оңалту жұмыстарын жүргізе алуға қабілеттілік сапаларын қамту керектігін көрсеткен. Сондай-ақ ұсынған дидактикалық модель атқаратын негізгі қызметтерді көрсеткен: бағдарлау, мәндік, ізгілік, олар болашақ мамандарға негізгі құзыреттіліктерді (академиялық, кәсіби, әлеуметтік, жеке тұлғалық), инклюзивті білім берудің негізгі құндылықтарын ескеріп, негізгі мақсат пен міндеттемелерді қалыптастыруға әсер етеді. Дидактикалық модел негізгі төрт бөлімнен тұрады, жалпымәдени, құрылымдық – мазмұндық, әдістемелік, іс-әрекеттік, сонымен қатар болашақ дене мәдениеті және спорт педагог мамандарының инклюзивті ортаға дайындығы негізгі модульде берілген базалық пәндерді игеру арқылы, психологиялық, педагогикалық, мәдени білімдерін арттыру негізінде қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыру арқылы іске асатынын көрсеткен [3].

Мақала негізіндегі зерттеулеріне сәйкес авторлық бірлестік төмендегідей кәсіби инклюзивті құзыреттілік модел мазмұнын берген, ол мазмұнға сәйкес кәсіби инклюзивті құзыреттілік: мақсат пен мотивациясын қамтушы блок, білім беру мазмұнын қамтушы тұжырымдамалық, моделге сай қалыптасу деңгейін көру үшін бағалаушылық, негізгі қалыптастыру негізін қамтитын үдерістік блоктан тұрады. Мотивациялық – мазмұндық блок негізгі: әдістер, тәсілдер, ұстанымдар, технологиялар, мазмұндық элементтер, қажетті шарттар мен негізгі кезеңдерден тұрады. Тұжырымдамалық – мазмұндық блок: жүйелілік, субъективтілік, негізгі кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасуын қамтиды. Бағалаушылық – талдаушылық блок, білім алушылардың белсенділігін, кәсіби ынтасын, жүйелілігі мен ұтқырлығын қамтиды. Үдерістік – ұйымдастырушылық блок, болашақ білім алушының инклюзивті құзыреттілігін, мүмкіндігі шектеулі

білім алушылармен дұрыс жұмыс ету құзыреттілігін қалыптастыруды қамтиды [4].

Білім алушылардың интеграция деңгейіне сай инклюзивті білім беру формалары әр түрлі болады: толық және үздіксіз интеграция, толық емес үздіксіз интеграция, уақытша интеграция, кезеңдік интеграция, қашықтан оқыту. Осыған сәйкес толық және үздіксіз интеграция кезінде мүмкіндігі шектеулі бала жалпы білім беру сыныбында оқиды. Толық емес үздіксіз интеграция кезінде оқу және оқудан тыс уақытты жартылай жалпы білім беру сыныптарында өткізеді. Уақытша интеграция білім алушылар жалпы сынып оқушыларымен тек арнайы іс – шаралар кезінде қарым – қатынасқа түседі. Кезеңдік интеграция мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың тек әлеуметтік байланыс үшін жалпы білім беру сыныптарымен қатынасқа түседі. Қашықтан оқыту мүмкіндігі шектеулі бала білім алуына мүмкіндік беретін оқыту формасы [5].

Авторлар өз еңбегінде дене мәдениеті және спорт мысалында инклюзивті білім беру моделдеріне сәйкес арнайы қарым – қатынас модулдерінің көптеген нұсқасын көрсеткен:

- әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық модуль;

- медициналық -әлеуметтік модуль;
- мәдени модуль;
- спорттық – сауықтыру модулі;
- кәсіби бағдар мен бейімделу модулі;
- диагностикалық модуль;
- кеңес беру модулі;
- ғылыми – әдістемелік модуль;
- ұйымдастырушылық – басқарушылық модуль;
- ақпараттық – талдамалық модуль;
- материалдық техникалық модуль;
- қоғамдық байланыс модулі [5].

Дене мәдениеті және спорт мамандарын дайындаудағы модель бойынша болашақ маман бойында медициналық, биологиялық, психологиялық, педагогикалық білімдерді игерген, мүмкіндігі шектеулі білім алушылар ерекшеліктерін білетін, дене шынықтыру саласында білікті, инклюзивті дене мәдениеті және спорт саласын меңгерген болуы керек. Ұсынылған модель төрт компоненттен құралған: мотивациялық, когнитивті, іс – әрекеттік, рефлексиялық компоненттер. Оның негізінде болашақ кәсібіне деген жоғары деңгейлі қызығушылығының болуы, инклюзивті білім беруге қатысты білімін толықтыру мүмкіндігінің жоғары деңгейі. Мүмкіндігі шектеулі балалардың дене дамуы ерекшеліктерін, психологиялық ерекшеліктерін түсіну, арнайы жаттықтыру әдістерін тиімді қолдана алу, өзіндік іс – әрекетін, эмоциялық деңгейін басқару мүмкіндігінің болуы [6].

Инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыру үшін қажетті шарттардың болуы қажеттілігін көрсеткен, зерттеушілер пайымдауынша, білім алушы жастардың ең жақын қызығушылық аясын қалыптастыру, ол инклюзивті құзыреттіліктің қалыптасуына тікелей әсері бар, білім алушылар қызығушылығын ескеріп жаңаша орта құру жаңа мүмкіндіктер мен алғышарттарды, болашақ мамандарды инклюзивті ортаға даярлаудың алғышарттарын қалыптастырып, заманауи талаптарды ескеріп нарықтық жағдайға маман қажеттілігін тұрақтандырып, болашақ инклюзивті ортада өзіндік орнын маман ретінде тануға мүмкіндік береді [7]. Көптеген зерттеулерде инклюзивті білім беру ортасын құрудың негізгі шарттарын көрсеткен: цифрлық жауапкершілік, яғни цифрлық технологиялардың білім алушылар денсаулығына зиянын келтірмеу арқылы, қауіпсіз заманауи технологияларды тиімді қолдану, сандық ойлау жүйесін дамыту, яғни заманға сай құралдарды өз өмірінде ұтымды қолдану үшін қажетті ойлау дағдыларын қалыптастыру, бірлескен сыныптар, білім алушының қолжетімділігі, барлық балаға білім беру ортасының қолайлы болуын қамтамасыз ету, инновациялық педагогика, білім алушының жеке мүмкіндіктерін ескеру арқылы инновациялық әдіс – тәсілдерді ұтымды пайдалану, өмірлік дағдылар мен жұмыс күшінің болуы, бұл бір пайдалы білім берудің сипаты, яғни білім алушыға берілген әр білім өмірінде қолданысқа жарамды болуын қадағалау, білім алушыларды студенттер жетекшілігімен оқыту, бұл бір дуалды білім беру үдерісінің айқын көрінісі, яғни болашақ педагог мамандарды болашақ өзі қызмет ететін ортада қалыптастыру, болашақ білім алушыларынан тьюторлық қызмет ету дағдысын қалыптастыру арқылы оқыту, жоғары білім беру мекемелері мен жалпы білім беру мектептерінің бірлескен қызметін арттыру, заманауи трендтерді үнемі ескеру арқылы, тәжірибеде сапалы нәтиже көрсеткен жаңа технологияларды білім беру үдерісіне ендіру [8-10], бұл басым бағыттар біздің зерттеуіміздегі негізгі пән, құрылымдық – мазмұндық модельді құруға негіз бола алады. Ғалымдар өз зерттеуінде заманауи мектептің сапалы кеңістігін құрудың негізгі ұстанымдарын көрсеткен: қайта құруға икемді құрылым болуы, сырттан келетін тұтынушылар үшін негізгі ресурстардың ашық болуы, экономикалық және адам ресурстарын пайдалану бойынша тиімділігі, экологиялық және ұзақ уақытқа жарамды техникалық қамтамасыз ету, заманауи дизайн, қолайлы және қолжетімді орта, демалыс орындары мен ойынға арналған кеңістіктің болуы, қала немесе тұрғылықты жердегі арнайы байланыс болуы, мектептегі құралдардың қызметтерінің аясы кең және қолжетімді болуы, дербестік, жеке стиль

болуы, бала жасын ескеру негізінде құрылған арнайы оқу және демалыс, ойын орталарының болуы. Сонымен қатар, білім беру бағдарламаларының икемділігі, интегративтілігі мен жеке дербестігінің болуы маңызды [11]. Оқу дербестігі білім алушының жеке ерекшелігін ескеріп арнайы білім беру ортасын құру маңыздылығы, болашақ педагог мамандарды даярлау үдерісінде оқу дербестігін ескеріп қолайлы орта құру дағдыларын, арнайы құзыреттіліктерін қалыптастыру мүмкіндіктері [12].

Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында, озық кадрлық қамтамасыз ету моделіне көшу жөніндегі бөлімінде, мамандар дайындаудағы негізгі, заманауи сұранысты анықтауға арналған форсайт әдістерін анықтау, біліктілік мүмкіндіктерін көрсететін деңгейлік талдау жүргізу, жаңа буын мамандарын оқыту. Жоғары оқу орындарында маман дайындау үдерісі түлектің негізгі моделін ескеріп құрылуы, «Жайлы мектеп» жобасы аясында жаңа сұлбадағы педагог мамандарды дайындау қажеттілігін көрсеткен, болашақ педагог мамандардың ғылыми құзыреттілігін арттыру бойынша арнайы пән мазмұнын ендіру қажеттілігін алға тартады [13].

Сапалы инклюзивті білім беру ортасын құру үшін, білім субъектілерінің және қоршаған ортаның инклюзивті мәдениетін дамыту қажеттілігінің мәні зор, өйткені инклюзивті мәдениет ол, инклюзивті көзқарас, құндылықтар, интеграциялық амал негіздерін, инклюзивті оқыту тетіктерін толық қамтиды. Сондай ақ инклюзивті ортадағы басқару үдерісінің мәні зор деп жоғарыда атап өткендей, әр бастама үдеріс жүйелі түрде жүруі үшін, ғылым мен білім тенденцияларын дер кезінде саралап, соған сай әр қадамды дұрыс басқару арқылы ұйымдастыру қажеттілігі бар екенін көре аламыз. Оның қатарына сапалы да, білікті мамандардың даярлығы мен қолайлы және қауіпсіз білім ортасын құру шарттары, әр кезеңде этикалық нормалардың сақталуы кіреді. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жүйесіндегі ешбір оқшаулауға жол бермейті, ешкімнің жеке тұлғасына нұсқан келтірмеуші тілдің болуы аса маңызды. Яғни біздің болашақ мамандарымыздың өзіндік тұлғасы және өзге тұлғасына деген құрмет пен, дұрыс қарым – қатынастың тірегі инклюзивті тіл тетіктерін қалыптастыру қажеттілігі айқын.

Осы орайда біз, болашақ педагог мамандардың инклюзивті білімін тексеру, жалпы ұғымдық аппарат қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама барысында көрсетілген сұрақтар келесідей (Инклюзивті білім берудің сапалы деңгейі дегенді қалай түсінесіз, Инклюзивті білім беру нормативті – құқықтық құжаттармен таныссыз

ба, Сіздің ойыңызша, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар қай мекемеде білім алуы керек, Болашақ кәсіби іс – әрекетте мүмкін болатын ерекше білім беру қажеттілігі бар бала категорияларын атаңыз, Инклюзивті білім беруді қалай түсінесіз, оның ұстанымдары, негізгі тұжырымдамалық негіздері, Сіздің ойыңызша жалпы білім беру мектептерінде инклюзивті білім беруді тиімді ендіру үшін не қажет, Сіздің ойыңызша инклюзивті ортада қызмет ету үшін педагог маманға қандай негізгі құзыреттіліктер қажет, Сіздің тәжірибеңізде, инклюзивті ортада қызмет ету болды ма, Сіздің ойыңызша инклюзивті ортада тиімді қызмет үшін арнайы бағдарлама қажеттілі бар ма, Сіз өзіңізді инклюзивті ортаға психологиялық және әдістемелік түрде даярмын деп есептейсіз бе) сауалнамаға дене мәдениеті және спорт мамандығының магистранттары, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының магистранттары қатысты. Біздің магистрлік деңгей таңдау себебіміз, белгілі деңгейдегі кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан, бүгінде қосымша қызметке және орта мектеп жағдайында инклюзивті білім беру деңгейімен таныстығы бар екендігі ескерілген. Жалпы сауалнамаға дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша 1-2 курс магистратура бойынша – 57 магистрант, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы бойынша – 108 магистрант қатысты. Жалпылама қазақ тобы магистранттары қамтылды.

Зерттеу нәтижесіне сәйкес, білім алушылардың берген жауаптарына талдау жасау кезінде төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. Сауалнаманың кей сұрақтары ашық жауапты қажет етеді, кей сұрақтары ия/жоқ жауабына ие. Білім алушылардың басым көпшілігі инклюзивті білім ортасында сапалы білім деңгейін арнайы білім беру бағдарламаларымен сипаттаған, білім алушылар жауабынан біз күнделікті қызметте ерекше білім қажеттілігі ендірілмеген сыныптың өзінде, сабақ барысындағы уақыт тапшылығы мен бастауыш деңгейде сыныптағы бала саны көп екендігін атап өткен. Бала саны көп сыныпқа ерекше қажеттілігі бар балаларды кіріктіріп оқуда қиындық болатынын, білім деңгейі төмендейтінін, бала саны бір сыныпта 25 тен аспауы керек екендігін көрсеткен. Инклюзивті білім беру жүйесін сапалы деңгейге көтеруге арналған құжаттамалық база бар екенін, білім беру үдерісі кезінде олармен таныс болғандығын атап өтуге болады. Ерекше білім қажеттілігі бар балалардың жалпы білім беру мекемесінде оқыту керек дегендер саны 50 %, үй жағдайында оқытылу керек дегендер саны 30 %, арнайы білім беру мекемелерінде оқытылу керек дегендер саны 20 % құрайды. Жалпы магистранттардың ерекше

білім беру қажеттілігі бар балалардың қай категориясы жалпы білім беру мектептеріне кіріктіріліп оқытыла алатындығы туралы ақпаратпен таныстық деңгейі де, тікелей алдыңғы сұрақпен байланысты 50 % - 30 % - 20 %, өйткені бала категориясын анық білмегендіктен осындай көрсеткіш берілді деп пайымдай аламыз. Жалпы білім алушылар ұстаным мен тұжырымдамалық негізгі көп жағдайда құндылық бағдарларларын көрсеткен, білім алушылар жауаптарының арасында білім беру ортасы толерантты, түсініспешілікке құрылған, ізгілікке негізделген болу керек деп берген. Инклюзивті білім беруді жалпы білім беру мекемелеріне тиімді ендіру үшін арнайы жабдықталу мен арнайы бағдарламалар қажет екенін көрсеткен. Келесі сұрақ, құзыреттіліктерге келер болсақ, бұл тұста біз сауалнама жүргізген мамандар арасындағы ерекшелікті айқын байқаймыз. Бастауыш білім мамандары ата – анамен дұрыс байланыс орнату, коммуникативтік дағдылардың жоғары болуы, диагностика жүргізе алу, яғни бастауыш деңгейдегі баланың танымдық үдерістерінің даму деңгейлерін дұрыс анықтай алу қабілеті, дидактикалық, тәрбиелік және әлеуметтік дұрыс орта қалыптастыру дағдыларын атап өткен. Ал дене мәдениеті және спорт білім

алушылары, баланың дене даму деңгейлерін анықтау, психологиялық қабылдау деңгейін, баланың қабілетін дұрыс бағалай алу мүмкіндіктерін көру үшін маман дайындығы кезінде медициналық және психологиялық пән мазмұны басып болу керектігін көрсеткен. Осы тұста біз болашақ педагог мамандардың әдістемелік ерекшеліктерін толық көре аламыз. Инклюзивті ортада қызмет етіп көрген білім алушылар саны 30 % құрайды, бұл көрсеткіш біз үшін аса құнды, өйткені берілген жауаптардың тәжірибеге байланыстылығының көрсеткіші деп білеміз. Білім алушылардың 90 % мектеп жағдайында арнайы білім бағдарламалары қажет екенін көрсеткен. Ал білім алушылардың болашақ қызметіне даярлығына келер болсақ, басым көпшілігі 60 % дан жоғары саны даяр екенін көрсеткен, ол магистранттардың қосымша қызмет етуімен байланысты деп есептейміз, ал қалған білім алушылардың басым көпшілігі психологиялық тұрғыдағы даярлықтың аз екенін, қиындық бар екенін атап айтқан. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес болашақ дене мәдениеті және спорт мамандары мен болашақ бастауыш білім беру педагогтеріне арналған салыстырмалы модельді 1 – кесте түрінде сипаттап ұсынамыз.

1-кесте – Болашақ дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделінің салыстырмалы сипаттамасы

№	Модельдің құрылымдық – мазмұндық сипаттамасы	Дене мәдениеті және спорт педагогтері бойынша	Бастауыш білім беру педагогтері бойынша
1	Мақсаты	Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандарының инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру	Болашақ бастауыш білім педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру
2	Негізгі ұстанымдар	Оқу ортасында пайдаланылатын ақпарат пен оқу материалдары қолжетімді болуы; берілген ақпарат икемді болуы; берілген ақпарат қарапайым және түлғаның жеке ерекшеліктерін ескеріп ұйымдастырылуы; берілген білім қабылдауға ыңғайлы және қолжетімді болуы; білім ортасында қателік жіберуге мүмкіндік болуы; дене мүмкіндіктерінің даму деңгейін ескеру арқылы білім ортасының ұйымдастырылуы; білім беру кеңістігінің ыңғайлы болуы; оқу ортасы білім алушылар мен оқытушыға қолайлы болуы.	
3	Компоненттер мен көрсеткіштері	<i>Мотивациялық компонент</i>	
		Болашақ дене мәдениеті және спорт мамандығы бойынша кәсіби қызметіне тұрақты қызығушылықтың болуы, үнемі өз саласы аясында болашақта білімін үнемі жетілдіруге ұмтылысының болуы. Болашақ педагогтердің инклюзивті білім алуға өзіндік қызығушылығының, жоғары оқу орнында инклюзивті білім бойынша игерген теориялық білімін, болашақ тәжірибесінде тұрақты қолдануға ынталы болу. Өз саласына сай инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына сай инновациялық әрекеттерді және өзгертулерді қадағалау.	Болашақ бастауыш білім беру педагогтерінің өз кәсіби қызметіне тұрақты қызығушылығының болуы, өз мамандығы бойынша болашақ кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге ұмтылу және бастауыш білім беру деңгейіне сай инклюзивті ортада инновациялық әрекетті іске асыруға даярлығының болуы. Кәсіби даярлығы барысында игерілген теориялық білімін тәжірибеде тиімді қолдану дағдысы.

		<i>Танымдық компонент</i>	
		Инклюзивті білім беру ортасында қызмет ету үшін қажетті ұғымдық аппаратты білу, болашақ оқу ортасына қажетті инклюзивті білім қажеттілігінің негізгі категорияларын білу, баланың дене даму деңгейлерін, мүмкіндіктерін, медициналық және биологиялық көрсеткіштерді білу, спорттық – сауықтыру сипатындағы оналту шараларын дұрыс бағытта жүргізе алу білімінің болуы;	Инклюзивті білім беру ортасында қызмет ету үшін қажетті ұғымдық аппаратты білу, 7-11 жас аралығындағы балалардың психологиялық және танымдық даму ерекшеліктерін білу; инклюзивті ортаға кіріктіріліп білім алуға бейім балалар даму ерекшеліктері туралы білімінің болуы, негізгі жас аралығына сай диагностикалық зерттеу жүргізе алу туралы білімінің болуы;
		<i>Іс – әрекеттік және рефлексивтік компонент</i>	
		Инклюзивті және дене мәдениетінің әдістемелерін, формаларын, тәсілдерін қолдана алу. Инклюзивті білім беру жағдайында эмоционалды тұрақтылықтың болуы, өзіндік дамуға ұмтылысының тұрақты болуы. Болашақ кәсіби іс – әрекетіндегі рефлексивтілік қабілет.	Инклюзивті және бастауыш мектепте қажетті әдістемелерін, формаларын, тәсілдерін қолдана алу. Инклюзивті білім беру жағдайында эмоционалды тұрақтылықтың болуы, өзіндік дамуға ұмтылысының тұрақты болуы. Болашақ кәсіби іс – әрекетіндегі рефлексивтілік қабілет.
4	Деңгейлері	Жоғары, орта, төмен	
5	Негізгі әдістемелік аппарат	Болашақ дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру педагогтерінің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыруда оқытудың әмбебап дизайнын (UDL) қолдану. Негізгі қолдану тетіктері: қарым – қатынас әдістерінің әмбебап және көп түрлі болуы; ақпаратты ұсынудың әмбебап және көп түрлі болуы; әрекет ету мен өзін – өзі көрсету әдістерінің әмбебап және көп түрлі болуы.	
6	Нәтижесі	Болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтерінің инклюзивті білім беру жағдайында қызмет етуге даярлығы, инклюзивті құзыреттілігінің қалыптасуы.	Болашақ бастауыш білім педагогтерінің инклюзивті білім беру жағдайында қызмет етуге даярлығы, инклюзивті құзыреттілігінің қалыптасуы.

Қорытынды. Болашақ педагогтердің инклюзивті құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделін ұсыну кезінде біз төмендегідей қорытындылар жасай аламыз:

– инклюзивті құзыреттілікті қалыптастыруда жаңа модель ұсыну еліміздегі инклюзивті білім беру ортасының мүмкіндіктерін арттырады, кіріктіріліп оқыту деңгейлерін қалыптастырады, білім алушыларды әлеуметтік бейімдеуге жағдай жасайды, әр мамандықтың ерекшелігіне сәйкес жаңа әдістемелік тетіктерді көрсетеді, оналту шараларын жүргізуге, сауықтыру шараларын жүргізуге мүмкіндік береді, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

– Болашақ педагогтерді даярлау үдерісінде инклюзивті білім беруді сапалы кіріктіруге қажетті теориялық, құқықтық, тәжірибелік білімдермен қаруландыру, кәсіби даярлық пәндерінің мазмұнына

инклюзивті білім беруді кіріктіру, педагог мамандарды даярлауға арналған әдістемелік курстар дайындау. Заманауи инклюзивті тәжірибенің озық үлгілерін кәсіби даярлық деңгейін жетілдіруге тиімді ендіру, болашақ педагог мамандардың кәсіби тәжірибесі инклюзивті білім беру жағдайындағы мекемелерде өткеру қажеттілігінің бар екенін көрсетеді.

– зерттеу нәтижесінде болашақ педагогтер (дене мәдениеті және спорт пен бастауыш білім беру мамандықтарының) инклюзивті құзыреттіліктерін қалыптастыру моделінің, мақсаты, компоненттері мен көрсеткіштері, деңгейлері, әдістемелік ерекшеліктері мен нәтижесі көрсетілді.

– болашақ дене мәдениеті және спорт педагогтері мен бастауыш білім педагогтеріне он сұрақтан тұратын авторлық сауалнама жүргізіліп, нәтижелері көрсетілді, мамандық сипатына сай ерекшеліктері ескеріліп жеке талдау жасалынды.

Әдебиеттер

- 1 Болдов А.С., Карпов В.Ю., Аленуров Э.А., Шакиров М.Р. Модель инклюзивного педагогического подхода к физическому воспитанию студентов с ограниченными возможностями здоровья и различной степенью инвалидизации // Ученые записки университета Лесгафта. - 2020. - №6 (184). – С. 27-33.
- 2 Самарцева Е.Г. Модель подготовки бакалавров к инклюзивному образованию // Ученые записки ОГУ. Серия: Гуманитарные и социальные науки. - 2016. - №4 (73). – С. 338-343.

- 3 Андрианова Е.И. Модель подготовки педагога физической культуры к работе в инклюзивной образовательной среде // Вестник Новгородского государственного университета. – 2016. – №5 (96). – С. 13-16.
- 4 Жумагелдиева А.Д., Абаева Г.А., Турыскулов У.Ж., Модель формирования профессиональной подготовки педагогов в условиях инклюзивного образования // Вестник КазНПУ имени Абая, серия Педагогические науки. – 2023. – №2 (78), – С. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.014>.
- 5 Кетриш Е.В., Андриюхина Т.В., Третьякова Н.В. Теория и практика инклюзивного образования (на примере физического воспитания) [Электронный ресурс]: учебное пособие. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2017. – 127 с. Режим доступа: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/21891>. ISBN 978-5-8050-0622-8.
- 6 Вартанова Я.А., Козырева А.В., Антонов О.Е., Магомедов Р.Р. Модель готовности педагога по физической культуре к работе в условиях инклюзивного образования. – Обеспечение глобальной конкурентоспособности науки и образования: сборник научных трудов по матер. междунар. науч.-практич. конф. / Под общ. ред. Е.П. Ткачевой. – Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2021. – С. 80-84.
- 7 Зимнухова Т.Ю., Кожекина Т.В., Кондратьева В.В. Формирование инклюзивной компетентности будущих педагогов как составляющей их профессиональной компетентности // Научные исследования в образовании. – 2011. – №4. – С. 1-7.
- 8 Americans want life skills like budgeting and cooking added to standardized testing | YouGov, 2017. <https://today.yougov.com/topics/education/articles-reports/2017/09/18/americans-want-skills-budgeting-and-cooking-added>.
- 9 Mari A. Brazil's Generation Z aims for technology careers, 2018. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/brazils-generation-z-aims-for-technology-careers/>.
- 10 Teacher Wellbeing Index, 2018. Retrieved from <https://www.educationsupportpartnership.org.uk/about-us/press-centre/teacher-wellbeing-index-2018-highlights-stress-epidemic-and-rising-menta>.
- 11 Барсукова Е.М., Белолуцкая А.К., Иванова Е.В., Леван Т.Н., Шмис Т.Г., Устинова М.А., Лозовский М.Б. Формирование современной образовательной среды, Корпорация «Российский учебник», 2019, <https://director.rosuchebnik.ru/article/formirovanie-sovremennoj-obrazovatelnoy-sredy/>.
- 12 Garling T., Book A., Lindberg E Spatial Orientation and Wayfinding in the Designed Environment: A Conceptual Analysis and Some suggestions for Post-Occupancy Evaluation // Journal of Architecture and Planning Research, – 1986. – Vol. 3, – №1, – pp. 55-64.
- 13 Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысы.

References

- 1 Boldov A.S., Karpov V.YU., Alenurov E.A., SHakirov M.R. Model' inkluzivnogo pedagogicheskogo podhoda k fizicheskomu vospitaniyu studentov s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya i razlichnoj stepen'yu invalidizacii // Uchenye zapiski universiteta Lesgafita. – 2020. – №6 (184). – С. 27-33.
- 2 Samarceva E.G. Model' podgotovki bakalavrov k inkluzivnomu obrazovaniyu // Uchenye zapiski OGU. Seriya: Gumanitarnye i social'nye nauki. – 2016. – №4 (73). – С. 338-343.
- 3 Andrianova E.I. Model' podgotovki pedagoga fizicheskoy kul'tury k rabote v inkluzivnoj obrazovatel'noj srede // Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. - 2016. - №5 (96). – С. 13-16.
- 4 ZHumageldieva A.D., Abaeva G.A., Turyskulov U.ZH., Model' formirovaniya professional'noj podgotovki pedagogov v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya // Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya Pedagogicheskie nauki. – 2023. – №2 (78), - S. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.78.2.014>.
- 5 Ketrish E.V., Andryuhina T.V., Tret'yakova N.V. Teoriya i praktika inkluzivnogo obrazovaniya (na primere fizicheskogo vospitaniya) [Elektronnyj resurs]: uchebnoe posobie / Ekaterinburg: Izd-vo Ros. gos. prof.-ped. un-ta, 2017. - 127 s. Rezhim dostupa: <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/21891>. ISBN 978-5-8050-0622-8.
- 6 Vartanova YA.A., Kozyreva A.V., Antonov O.E., Magomedov R.R. Model' gotovnosti pedagoga po fizicheskoy kul'ture k rabote v usloviyah inkluzivnogo obrazovaniya. - Obespechenie global'noj konkurentosposobnosti nauki i obrazovaniya: sbornik nauchnyh trudov po mater. mezhdunar. nauch.-praktich. konf. / Pod obshch. red. E.P. Tkachevoj. – Belgorod: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2021. – С. 80-84.
- 7 Zimnuhova T.YU., Kozhekina T.V., Kondrat'eva V.V. Formirovanie inkluzivnoj kompetentnosti budushchih pedagogov kak sostavlyayushchej ih professional'noj kompetentnosti // Nauchnye issledovaniya v obrazovanii. – 2011. – №4. – С. 1-7.
- 8 Americans want life skills like budgeting and cooking added to standardized testing | YouGov, 2017. <https://today.yougov.com/topics/education/articles-reports/2017/09/18/americans-want-skills-budgeting-and-cooking-added>.
- 9 Mari A. Brazil's Generation Z aims for technology careers, 2018. Retrieved from <https://www.zdnet.com/article/brazils-generation-z-aims-for-technology-careers/>.
- 10 Teacher Wellbeing Index, 2018. Retrieved from <https://www.educationsupportpartnership.org.uk/about-us/press-centre/teacher-wellbeing-index-2018-highlights-stress-epidemic-and-rising-menta>.
- 11 Barsukova E.M., Beloluckaya A.K., Ivanova E.V., Le-van T.N., SHmis T.G., Ustinova M.A., Lozovskij M.B. Formirovanie sovremennoj obrazovatel'noj sredy, Korporaciya «Rossijskij uchebnik», 2019, <https://director.rosuchebnik.ru/article/formirovanie-sovremennoj-obrazovatelnoy-sredy/>.

- 12 Garling T., Book A., Lindberg E Spatial Orientation and Wayfinding in the Designed Environment: A Conceptual Analysis and Some suggestions for Post-Occupancy Evaluation // Journal of Architecture and Planning Research, - 1986. - Vol. 3, - №1, - pp. 55-64.
- 13 Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұзhyrymdamasyn bekitu turaly ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысы.

<p>Хат хабарға арналған автор (бірінші автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің постдокторанты, Алматы қ, Қазақстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, постдокторант, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Umirbekova Akerke Nurlanbekovna – PhD, postdoctoral student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Akerkesha_85@mail.ru</p>
--	---	---